

Oikeusministeriö

IOK/5708/2024

21.11.2024

Ihmisoikeuskeskuksen lausunto oikeusministeriölle luonnoksesta valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Yleistä

Ihmisoikeuskeskus kiittää mahdollisuudesta lausua valtioneuvostona kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma). Ihmisoikeuskeskus on antanut alla olevan lausunnon 21.11.2024 lausuntopalvelu.fi -palvelussa.

Demokratiaohjelmassa asetetaan oikeat peruslähtökohdat, kun demokratia, oikeusvaltio sekä ihmisoikeuksien turvaaminen linkitetään yhteiskunnan vakauden, toimivuuden ja luottamuksen tärkeimmiksi elementeiksi. Ihmisoikeuskeskus pitää tärkeänä varsinkin sitä, että ohjelman erityistavoitteiksi asetetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytänteiden kehittäminen. Lisäksi Ihmisoikeuskeskus pitää tärkeänä, että ohjelmassa keskitytään lasten ja nuorten vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuuksien parantamiseen, huomioiden myös haavoittuvassa asemassa olevat nuoret henkilöt.

Ihmisoikeuskeskus tulee seuraamaan mielenkiinnolla hallituksen suunnittelemien, uudenlaisten osallistumis- ja vaikuttamisrakenteiden kehittämistä ja pilotointityötä (tavoitelinjalus 8). Uusien rakenteiden käyttöönotossa tulisi huomioida, että lasten ja nuorten merkityksellinen osallistuminen mahdollistetaan jo aivan hankkeiden alku- ja suunnitteluvaiheista lähtien. Tämä parantaa paitsi aitoa osallistamista hankkeissa itsessään, myös lasten ja nuorten mahdollisuutta toteuttaa perustuslaillista oikeuttaan vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen (PL 2.2 §). Keskus seuraa mielenkiinnolla myös, miten nuorisovaltuustojen aseman vahvistaminen (tavoite 3) sekä uusien kansalaisosallistumistapojen toteuttaminen (tavoite 9) realisoituvat.

Ohjelma sisältää näiden lisäksi useita tärkeitä ja ajankohtaisia tavoitteita. Ohjelmassa ei kuitenkaan huomioida riittävästi tai ollenkaan tiettyjä yhteiskunnallisia ongelmia, jotka vaikuttavat demokratiaan heikentävästi. Näitä avaamme lähemmin tässä lausunnossa.

Yhdenvertaisuus

Osallistumisen eriarvoistuminen tunnistetaan ohjelmassa keskeisenä haasteena suomalaiselle demokratialle. Ohjelmaluonnoksessa todetaan, että esimerkiksi äänestysaktiivisuus eriytyy mm. sosioekonomisen aseman, kielen ja sukupuolen mukaan ja että eri väestöryhmien ja alueiden väliset erot koetussa luottamuksessa ovat lisääntymässä.

Nämä huolenaiheet eivät kuitenkaan heijastu riittävästi ohjelman tavoitelinjauksissa. Ohjelmassa esimerkiksi ei esitetä toimenpiteitä yhteiskunnan syrjivien rakenteiden tai rasismien vähentämiseksi. Jotta hallitus voisi houkuttaa heikommassa asemassa olevia ja marginalisoituja ryhmiä mukaan demokraattiseen prosessiin ja turvataksaan tätä kautta osallisuutta, hallituksen tulisi pyrkiä puuttumaan ohjelmassaan myös rakenteellisiin yhdenvertaisuusongelmiin. Ohjelmassa nyt visioidut, äänestysaktiivisuutta edistävät ratkaisut ovat lähinnä teknisluonteisia ja tiedottamiseen liittyviä. Ohjelmaluonnoksen keinot eivät juurikaan vaikuta äänestyshaluttomuuden tai osallistumiskyvyttömyyden juurisyihin, vaikka ne äänestämisen teknistä toteuttamista saattavatkin helpottaa. Hallituksen puuttumattomuus vallitseviin yhdenvertaisuusongelmiin voi ennemminkin olla omiaan vain heikentämään äänestysaktiivisuutta ja yhteiskunnallista osallistumista.

Rasismi ja yhdenvertaisuuden puutteellinen toteutuminen ovat merkittävät ja monen yhteiskunnan osa-alueen läpäisevä ongelma, jotka hankaloittavat ihmisoikeuksien ja yhteiskunnallisen osallisuuden toteutumista. Kyseessä on juuri demokratian syvimpiä rakenteita rikkova ongelma, jonka sivuuttaminen tämän ohjelman tavoitteiden saavuttamiseksi ei ole asianmukaista. Viittaaminen hallituksen muihin toimintaohjelmiin ei tuo asiaan parannusta, ottaen huomioon, että esimerkiksi [valtioneuvoston rasismien torjumiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi tehdyn toimenpideohjelman](#) kirjaukset yhteiskunnallisen ilmapiirin parantamisesta tai rasistisen häirinnän ja syrjinnän torjunnasta jättävät paljon toivomisen varaa (ks. [Ihmisoikeuskeskuksen lausunto](#) toimenpideohjelmasta). Ihmisoikeuskeskus on todennut vastaavan ongelman aiemmin tänä vuonna myös hallituksen [valtakunnallisesta nuorisotyön ja -politiikan ohjelmasta](#) antamassaan [lausunnossa](#).

Vihapuhe

Ihmisoikeuskeskus kiinnittää huomiota myös siihen, että demokratiaohjelmassa ei esitetä toimenpiteitä vihapuheen kitkemiseksi. Tämä on merkittävä puute ottaen huomioon, että hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuurin vahvistaminen yhteiskunnassa on ohjelman yksi tavoite. Esimerkiksi [YK:n ihmisoikeuskomitea](#) on antanut Suomelle huomautuksia riittämättömistä toimista vihapuheen torjumiseksi sekä tähän liittyviä toimenpidesuosituksia. Koska demokratiaohjelman tavoitelinjauksessa 15 listataan keskeisenä toimenpiteenä kansainvälisiltä valvontaelimiltä saatujen suositusten toimeenpano, vihapuheen torjumiseksi tähtäävien toimenpiteiden puute näyttäytyy tässäkin mielessä erikoisena.

Vihapuhe, mukaan lukien verkossa ilmenevä, voi vähentää halukkuutta osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja myös heikentää ihmisten turvallisuudentunnetta. Tämä vaikuttaa kielteisesti yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Vihapuheella voi olla erityisen merkittäviä vaikutuksia lapsiin ja nuoriin ottaen esimerkiksi huomioon, että nuoret ihmiset viettävät keskimäärin enemmän aikaa sosiaalisessa mediassa. Ohjelmaluonnoksen toimenpiteissä sivuutetaan myös maalittaminen, joka on vihapuheeseen läheisesti liittyvä ilmiö. Maalittamisen ehkäisyyn tähtäävät toimenpiteet tulisikin huomioida, varsinkin koska ohjelmassa kuitenkin tunnistetaan, että virkamiehiin, päättäjiin, toimittajiin, tutkijoihin ja kansalaisyhteiskunnan toimijoihin kohdistuva järjestelmällinen häirintä on lisääntynyt.

Kansalaisyhteiskunta

Ihmisoikeuskeskus pitää huolestuttavana, että ohjelmaluonnoksen kansalaisyhteiskunnan tukemiseen tähtäävät toimet ovat lähes olemattomia, vaikka luonnos korostaakin tilannekuvassaan kansalaisyhteiskunnan merkitystä. Ohjelmaluonnos jättää huomiotta myös sen, miten tällä hallituskaudella toteutuneet kansalaisyhteiskuntaan kohdistuvat leikkaukset heikentävät kansalaisjärjestöjen toimintakykyä sekä esimerkiksi mahdollisuuksia edistää niiden demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta tukevia toimintoja taikka haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa työtä. Ihmisoikeuskeskus katsoo, että lopullisen demokratiaohjelman tulisikin sisältää selkeämpiä kansalaisyhteiskuntaa tukevia toimia, jotta edellytykset ohjelman keskeisten tavoitteiden edistämiseksi voidaan turvata myös tätä kautta.

Ihmisoikeus- ja demokratiakasvatus

Ihmisoikeuskeskus näkee positiivisena, että demokratiaohjelmassa painotetaan ihmisoikeus- ja demokratiakasvatusta sekä näiden jatkumon vahvistamista varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle. Hallituksella on kuitenkin samaan aikaan aikomuksena esimerkiksi muuttaa yhdenvertaisuuslakia niin, että velvoite laatia toimipaikkakohtainen varhaiskasvatuksen yhdenvertaisuussuunnitelma poistuisi (ks. [Ihmisoikeuskeskuksen lausunto](#) tähän liittyen). Tämä näyttäytyy ristiriitaisena demokratiaohjelman ihmisoikeus- ja demokratiakasvatuksen kehittämistavoitteen kanssa.

Ottaen huomioon ohjelmaluonnoksenkin mainitsema perustavanlaatuinen kytkös demokratian ja ihmisoikeuksien välillä, Ihmisoikeuskeskus korostaa, että varsinkin opettajien pitkäjänteistä perus- ja täydennyskoulutusta ihmisoikeuksiin liittyen tulisi vahvistaa. Tämä vaatii demokratia- ja ihmisoikeuskoulutuksen pysyvien rakenteiden edistämistä, kuten myös riittävää resursointia. Ihmisoikeuskeskuksen ihmisoikeusvaltuuskunta on todennut tämän [demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevassa kannanotossaan](#) jo edellisellä hallituskaudella. Asiaa edistäessään Suomella olisi mahdollisuuksia myös kansainväliseen vaikuttamistyöhön, ottaen huomioon maamme kansainvälisesti korkealle arvostettu koulutusjärjestelmä.

Kansallinen demokratiapolitiikka ja hyvä hallinto

Ihmisoikeuskeskus näkee myönteisenä tavoitelinjausten 12 ja 13 tavoitteet kehittää kansallista demokratiapolitiikkaa perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä. Demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arvioinnin, seurannan ja läpinäkyvyyden vahvistaminen, sekä tietoperusteisen päätöksenteon painottaminen, ovat myös tärkeitä tavoitteita. Tähän liittyen Ihmisoikeuskeskus katsoo, että ohjelmassa tulisi huomioida myös lainvalmistelussa yleiseksi ongelmaksi nousseet lyhyet lausuntoaajat sekä esittää tavoitteita tähän puuttumiseksi. Riittämättömät lausuntoaajat eivät mahdollista aitoa kansalaisyhteiskunnan ja muiden sidosryhmien kuulemista. Tämä heikentää osallistumismahdollisuuksia sekä sidosryhmien näkemysten asianmukaista huomioimista lainvalmistelussa ja päätöksenteossa.

Jarna Petman
Ihmisoikeuskeskuksen johtaja

Klara Fält
Nuorempi asiantuntija

Mikko Pursimo
Nuorempi asiantuntija